

Ivica Lj. ĐORĐEVIĆ¹
Zoran JEFTIĆ

UDK: 338.124.4:351.862/863
Bibliid: 0025-8555, 68(2016)
Vol. LXVIII, br. 2–3, str. 193–208
Originalan naučni rad
jul 2016.
DOI:10.2298/MEDJP1603193D

PROMENA FINANSIJSKOG POLOŽAJA DRŽAVE KAO BEZBEDNOSNI PROBLEM

APSTRAKT

Druga polovina XX veka u međunarodnim odnosima ostaće zabeležena u istoriji kao period najveće liberalizacije u sferi međunarodnih ekonomskih odnosa. Mnogi faktori su pogodovali ovoj činjenici. Pre svega, pokušaj da se otklone okolnosti koje su u korenu uzroka prethodnih velikih svetskih ratova. Sa liberalizacijom trgovinskih procesa paralelno se odvijao i proces rasta javnog duga koji značajno ograničava aktivnosti državnih institucija. Zbog nedostatka sredstava u budžetu, države su primorane da se zadužuju i plaćaju značajna sredstva na ime kamata. Posebno su u teškom položaju zemlje u razvoju koje trpe razna uslovljavanja i primorane su da prihvataju nepovoljne aranžmane kako bi njihov sistem uopšte funkcionisao. Posledice opisane situacije trpe građani, pre svega, zbog nedostatka sredstava za finansiranje rada javnog sektora. Zdravstveni sistem, obrazovanje i državna uprava zbog raznih restrikcija imaju hronični deficit i nisu u stanju da isprate potrebe lokalnog stanovništva. Disfunkcionalnost nacionalnih institucija predstavlja bezbednosni problem *par excellence*.

Cljučne reči: carine, javni dug, budžetski deficit, ljudska bezbednost.

Nakon Drugog svetskog rata kreiran je međunarodni privredni i finansijski sistem u čijoj su osnovi ugrađeni mehanizmi za preventivno delovanje u odnosu na nastajanje uslova koji su doveli do prethodna dva svetska rata. Osnovna ideja je bila da se omogući ekonomsko povezivanje sveta i stvori ambijent u kome bi privredni subjekti međusobno trgovali bez velikog upliva države. Smatralo se da će ekonomska povezanost relaksirati odnose među državama i na taj način eliminisati jedan od glavnih uzročnika ratova.

¹ Dr Ivica Lj. Đorđević, vanredni profesor, Fakultet bezbednosti Univerzitet u Beogradu, e-pošta: djivica@gmail.com.

Dr Zoran Jević, docent, Fakultetu bezbednosti Univerziteta u Beogradu. e-pošta: jeficiz@ymail.com.

Opšti sporazum o carini i trgovini (*General Agreement on Tariffs and Trade – GATT*) odigrao je značajnu ulogu u snižavanju carinskih stopa.² Međunarodni sporazumi o izbegavanju duplog oporezivanja su, takođe, doprineli stvaranju stimulativnog ambijenta za veću povezanost svetske privrede. Međunarodni monetarni fond (MMF) je putem uspostavljanja stabilnosti u međunarodnim finansijskim transakcijama pružio dodatnu podršku realizaciji ideje o liberalizaciji međunarodne trgovine. Razvoju događaja na ruku ide pozicija SAD-a sa ogromnim robnim viškovima i razorene privrede ostalih zemalja željnih novih tehnologija i luksuzne robe iz američkih fabrika. Povećani protok robe utiče i na povećanje prihoda u nacionalnim državnim budžetima od carina i poreza. Situacija je bila skoro idealna, sve dok je postojao rast tražnje i povećanje razmene u svetskim okvirima.

Prvi signali da nešto nije u redu sa uspostavljenim Bretonvudskim sistemom i da on ne funkcioniše u skladu sa projekcijama je odustajanje SAD-a od zlatne podloge za američki dolar³, sledi period neracionalnog zaduživanja zemalja na bazi jeftinih petrodolara⁴, a zatim i niz ekonomskih kriza najpre regionalnog, a onda i globalnog karaktera. Kao jedna od konstanti u opisanom procesu može da se prati pogoršanje finansijskog položaja nacionalnih država. Zbog liberalizacije prekograničnog prometa državni budžeti ostaju uskraćeni za značajne izvore prihoda, što dovodi do problema u finansiranju aktivnosti državnih institucija. Sa razvojem globalizacije transnacionalne korporacije postaju sve značajniji faktor u nastajućem globalnom privrednom prostoru. Koristeći razne pogodnosti globalnog poslovanja transnacionalne korporacije dodatno zarađuju putem transfernih cena, dok se budžetima na taj način uskraćuju prihodi od poreza i carina.⁵ Male i

² GATT institucionalizacijom prerasta 1995. godine u Svetsku trgovinsku organizaciju (*World Trade Organization – WTO*), https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/whatis_e.htm, 17/07/2016.

³ Jovan Petrović, „Križa svetskog monetarnog sistema”, *Zbornik radova*, Sveska VII, Pravno ekonomski fakultet u Nišu, Niš, 1968, str. 111–135.

⁴ Enrique Carrasco, Charles McClellan and Jane Ro, “Foreign Debt: Forgiveness and Repudiation”, in: *International Finance and Development*, University of Iowa, April 2007, <https://web.archive.org/web/20110606040838/http://www.uiowa.edu/ifdebook/ebook2/contents/part4-I.shtml>, 17/07/2016.

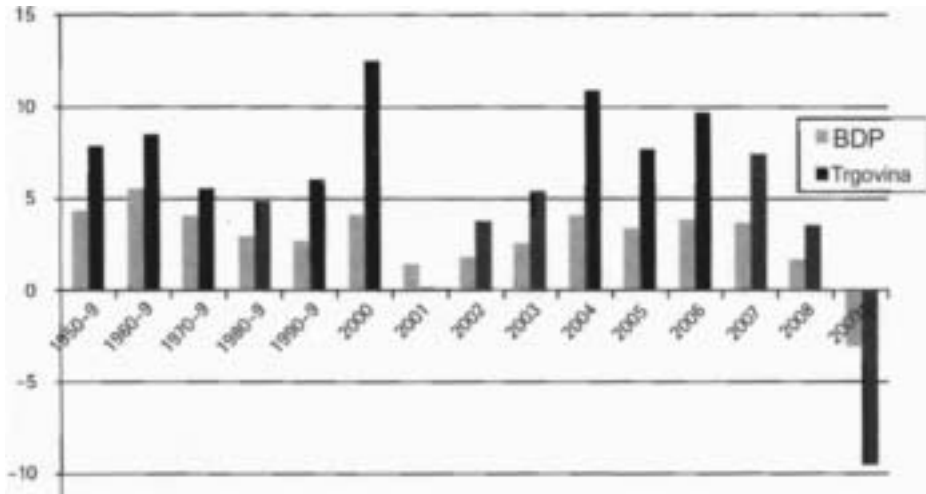
⁵ Transferne cene su fenomen karakterističan za transnacionalne privredne sisteme koji transferišu robu preko nacionalnih granica, ali zbog dalje obrade unutar istog poslovnog sistema. Polufabrikatima i/ili komponentama koje se prebacuju za dalju obradu ili ugradnju u konačni proizvod prilikom uvoza na teritoriju države gde se obavlja viša proizvodna faza prikazuje se viša knjigovodstvena vrednost nego što realno jeste. Prilikom izvoza robe više faze obrade prikazuje se niža knjigovodstvena vrednost od realne kako bi se prijavila što manja dodatna vrednost na koju se plaća porez, odnosno carina. Zahvaljujući opisanom procesu transnacionalne korporacije ostvaruju ekstra zaradu dok se budžet države na čijoj je teritoriji obavljen proces ostavlja bez pripadajućih mu prihoda.

nerazvijene zemlje su podložnije pritisku jer zbog visoke stope nezaposlenosti i siromaštva pristaju na nepovoljne aranžmane koji dodatno pogoršavaju situaciju tih država i jačaju poziciju transnacionalnih korporacija.

EKONOMSKI POLOŽAJ NACIONALNIH DRŽAVA POSLE DRUGOG SVETSKOG RATA

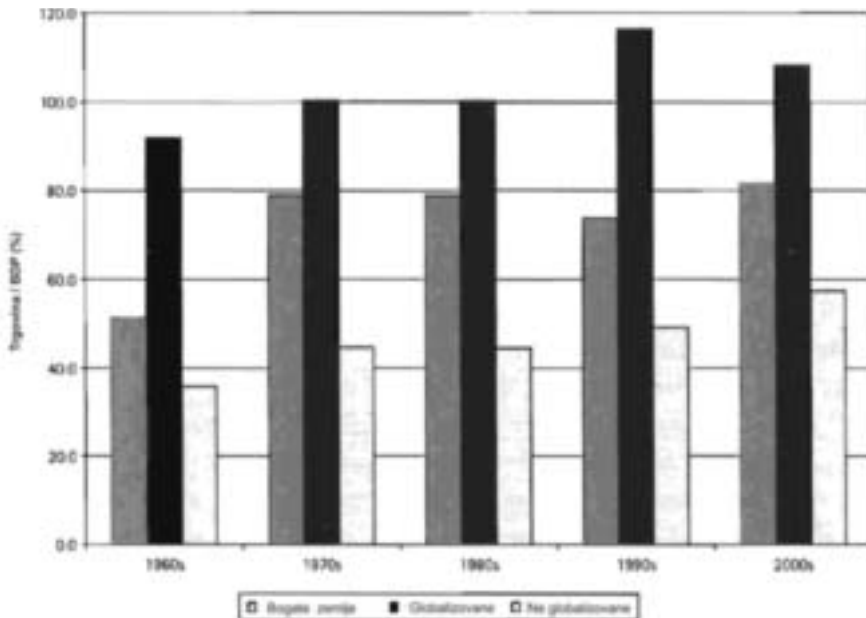
Pristalice neoliberalnog uređenja savremenih međunarodnih ekonomskih odnosa kada govore o efektima liberalizacije posle Drugog svetskog rata u prvi plan izbacuju samo pozitivne rezultate. Retki su kritički osvrti na efekte postojanja GATT-a, odnosno Svetske trgovinske organizacije. Nesporni su pozitivni efekti pomenutog sporazuma, odnosno organizacije, jer su doprineli uspostavljanju sistema međunarodnih privrednih i finansijskih institucija. Međutim, glorifikacija njihovih zasluga je kontraproduktivna jer se često u analizama gubi iz vida situacija nakon Drugog svetskog rata. Drugi svetski rat predstavlja svojevrsno resetovanje kapitalističkog sistema nakon velike svetske ekonomske krize. Velika razaranja dovela su do oživljavanja investicionih aktivnosti, a i potrošači su bili željni kvalitetne i luksuzne robe. Pozitivni ekonomski trendovi, koji se pripisuju uspostavljenom međunarodnom ekonomskom sistemu nakon Drugog svetskog rata, pre predstavljaju logičan sled događaja i dokaz ciklične prirode kapitalizma nego fundamentalne kvalitativne promene unutar sistema. Naravno, iz ove perspektive i sa ove vremenske distance lakše je uočiti i dokazivati navedene tvrdnje na osnovu aktuelnog toka događaja. Danas je delimično izgubljena iluzija koja je postojala do pada Berlinskog zida o smanjenju jaza između siromašnih i bogatih, odnosno razvijenih i nerazvijenih. Za navedene tvrdnje postoje statistički dokazi koji nam govore da je carinska liberalizacija dovela do značajnog rasta međunarodne trgovine, ali ne, u istoj meri, i BDP. Danas smo svedoci efekata svetske ekonomske krize koja je indukovala značajan pad i međunarodne trgovine i BDP. Najbolji odnos ova dva pokazatelja bio je tokom šezdesetih godina prošlog veka, a nakon toga nastaje period stagnacije i konačno pada krajem prve decenije ovog veka (Dijagram 1).

Dijagram 1: Rast međunarodne robne trgovine i BDP (%)

Izvor: Bernard M. Hoekman and Michel M. Kostecki, *The Political Economy of the World Trading System*, Oxford University Press, New York, 2009, p. 8.

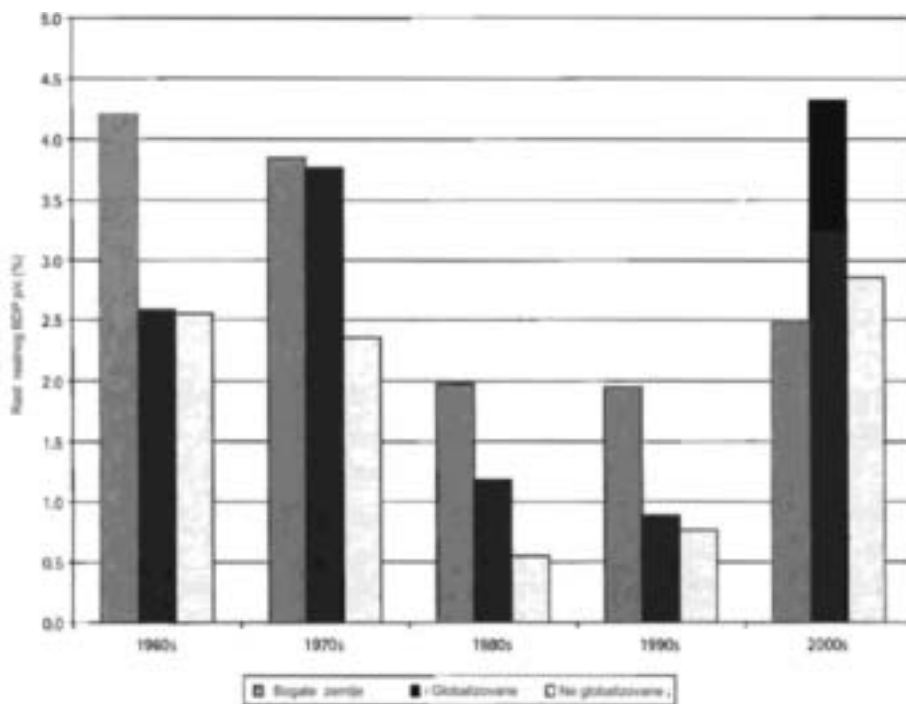
Dijagram 2: Korelacija između trgovine i rasta BDP

Izvor: Bernard M. Hoekman and Michel M. Kostecki, *The Political Economy of the World Trading System*, op. cit., p. 17.

Na osnovu Dijagrama 2 vidimo da je posle Drugog svetskog rata zabeležen značajan rast učešća trgovine u svetskom BDP, taj trend je izraženiji u razvijenim zemljama u odnosu na nerazvijene i siromašne zemlje. Izuzetak predstavlja 24 zemlje u razvoju koje spadaju u kategoriju globalizovanih zemalja koje su ostvarivale veći rast učešća trgovine u BDP. Međutim, kada se pogleda realni rast BDP on je tokom XX veka uvek bio veći kod razvijenih zemalja u odnosu na obe grupe zemalja u razvoju. Tek u XXI veku dešava se fenomen seljenja kapitala iz razvijenih industrijskih zemalja u zemlje u razvoju zbog jeftinih faktora proizvodnje. Taj trend preokreće situaciju u kojoj sada prvi put u bogatim zemljama sporije raste realni BDP po glavi stanovnika u odnosu na ostale zemlje (Dijagram 3). Taj trend se može povezati sa ekspanzijom radno intenzivne proizvodnje u zemljama Azije, pre svega Kine.

Dijagram 3: Procentualni rast realnog BDP po glavi stanovnika

Izvor: Bernard M. Hoekman and Michel M. Kostecki, *The Political Economy of the World Trading System*, op. cit., p. 17.

Dijagram 3 otkriva pravu prirodu sistema, jer pokazuje da iako dolazi do značajno većeg rasta procentualnog učešća međunarodne trgovine u BDP, kod globalizovanih zemalja u razvoju, ipak se realni BDP sporije povećava nego u bogatim zemljama. Liberalizacija međunarodne trgovine u nekim situacijama, suprotno očekivanjima, dodatno pogoršava položaj zemalja u razvoju. Suprotno logici liberalista da je slobodna međunarodna trgovina lek za sve probleme savremenog kapitalizma, realni pokazatelji govore da budžeti zemalja u razvoju ostaju zakinuti za značajne izvore prihoda od carina, što umnogome ograničava rad njihovih državnih institucija. Nakon pokretanja procesa pregovora unutar GATT carinske stope su značajno snižene.⁶ U zemljama u razvoju, za razliku od razvijenih zemalja, carine predstavljaju značajni deo budžetskih prihoda. Statistički izveštaj MMF-a iz 2003. pokazuje da je prihod od međunarodne trgovine i tranzita kao procenat ukupnih budžetskih prihoda bio 1,1% za SAD (1997), 2,32% za Kanadu (1994), 2,44% za Australiju (1997), 1,24% za Japan (1993), 2,73% za Novi Zeland (1997) i 1,20% za Island. Nasuprot tome, carinski prihodi za 24 zemlje u razvoju, članice Svetske trgovinske organizacije, iznosili su više od 20% (u 12 slučajeva više od 30%) ukupnih budžetskih prihoda. Iznoseni podaci pokazuju da zemlje u razvoju više zavise od prihoda ostvarenih od carine za razliku od razvijenih zemalja.⁷

Podaci za najnerazvijene zemlje pokazuju opravdanost sumnji u vezi teze o univerzalnim pozitivnim efektima carinske liberalizacije. Uzorak od šest najmanje razvijenih zemalja pokazuje da su efekti liberalizacije najblaže rečeno polovični (Tabela 1). Godišnja stopa rasta BDP za tri zemlje u posmatranom periodu lošija je nego pre liberalizacije. To nas navodi na zaključak da ne postoji uvek pozitivna veza između povećane međunarodne razmene i rasta BDP, pogotovu ne srazmernog rasta standarda stanovništva. Pored negativnog trenda u kretanju BDP pao je i dohodak po glavi stanovnika. Pokazatelji koji se odnose na rast izvoza su pozitivni za četiri od šest zemalja što znači da liberalizacija nije garancija rasta izvoza, nije

⁶ Iako ne postoji opšta saglasnost o startnoj poziciji 1947. evidentno je da su carinske stope značajno smanjene. U opticaju je bila zvanična statistika međunarodnih organizacija (Svetske trgovinske organizacije i Svetske banke) koje su iznosile podatke po kojima je prosečna carinska stopa 1947. godine pre potpisivanja GATT bila oko 40%. Autori koji osporavaju podatke Svetske trgovinske organizacije i Svetske banke tvrde da je početna pozicija carinskih stopa uoči početka GATT pregovora u Ženevi bila na nivou 22% (navedeno prema: Chad P. Bown, Douglas Irwin, "The urban legend: Pre-GATT tariffs of 40%", The Centre for Economic Policy Research, London, 2015, <http://voxeu.org/article/myth-40-pre-gatt-tariffs> 28.april 2016. U najnovijim dokumentima Svetske trgovinske organizacije navodi se okvirni raspon carinskih stopa od 20 do 30% (<https://www.wto.org>).

⁷ Lemma Gudissa and D. K. Mishra, "The Role of Customs Tariff: A Historical, Theoretical and Empirical Review", *Journal of Economics and Sustainable Development*, Vol. 5, No. 11, 2014, p. 99.

garancija rasta BDP. Treba uočiti činjenicu da je kod zemalja sa višom stopom rasta izvoza došlo i do većeg rasta BDP. Takođe, podaci o kretanju uvoza govore da je došlo do veće stope njegovog rasta u odnosu na period pre liberalizacije za pet od šest posmatranih zemalja. Poređenje stope rasta BDP sa stopom rasta uvoza upućuje nas na zaključak da je izvršena zamena domaćih proizvoda u domaćoj potrošnji onima iz uvoza.

Tabela 1: Ključni ekonomski trendovi u izabranim najmanje razvijenim zemljama pre i posle perioda liberalizacije

ZEMLJA	GODIŠNJI RAST BDP (%)		GODIŠNJI RAST BDP P/C (%)	
	Pre liberalizacije	Posle liberalizacije	Pre liberalizacije	Posle liberalizacije
Benin	0,4	5,1	-2,7	2,3
Gambia	4,3	3,3	1,2	-0,9
Haiti	0,3	1,3	-1,6	-0,8
Togo	3,3	0,2	-0,2	-2,7
Uganda	6,5	5,3	3,3	2,5
Zambia	0,8	1,5	-2,2	-0,8
ZEMLJA	GODIŠNJI RAST IZVOZA (%)		GODIŠNJI RAST UVOZA (%)	
	Pre liberalizacije	Posle liberalizacije	Pre liberalizacije	Posle liberalizacije
Benin	-11,9	6,8	-9,3	5
Gambia	15,6	4,9	-8,8	6,8
Haiti	-0,7	5,6	3,7	4,6
Togo	4,8	-1,1	11,6	-1
Uganda	3,6	6,1	5,6	15,4
Zambia	-2,9	3,4	-10,8	-1,7

Izvor: Natalie Goldstein, *Globalization and free trade*, Facts On File, New York, 2007, p. 279. Navedeno prema: *Least Developed Countries Report 2004*, United Nations Conference on Trade and Development, p. 196; *World Bank Development Indicators 2003*, World Bank, www.unctad.org/Templates/WebFlyer.asp?intItemID=3074&lang=1.

Na primeru Republike Srbije teza o pozitivnim efektima liberalizacije trgovine pokazuje još drastičnije neodrživost pretpostavki. Iako je Srbija nakon 2000. godine pod stalnim nadzorom i poštuje pravila međunarodnih organizacija efekti su takvi da trenutni BDP ne prelazi njegovu vrednost iz 1989. godine.⁸

JAVNI DUG

Najsažetije određenje sintagme javni dug bilo bi da on predstavlja ekonomski pokazatelj koji se odnosi na iznos koji državni sektor duguje kreditorima u zemlji i inostranstvu. Javni dug je značajan indikator finansijskog stanja i ekonomske stabilnosti zemalja. Najčešće se u analizama prikazuje odnos javnog duga prema BDP. Visina javnog duga je odraz nesrazmere između prihoda i rashoda u budžetu jedne zemlje. Na prihodnoj strani budžeta najznačajniji izvori priliva sredstava su porezi i takse na jednoj, i carine na drugoj strani.⁹ Na rashodnoj strani u strukturi potrošnje budžetskih sredstava najznačajnija su izdvajanja za zdravstveni i obrazovni sistem, finansiranje rada pravosuđa, oružanih snaga, policije i državne uprave.

Javni dug je bitan za našu temu jer pokazuje stepen održivosti sistema. Sistem nacionalnih institucija je neophodan kako bi se omogućila zaštita interesa građana koji žive na određenom prostoru. Sekundarnom i tercijarnom raspodelom ostvarenog dohotka vrši se preraspodela društvenog bogatstva u cilju obezbeđivanja stabilnosti u funkcionisanju sistema. Problemi nastaju onda kada sistem više nije u stanju da obezbedi preraspodelu koja omogućava finansiranje rada njegovih institucija, kao i sredstva neophodna za vođenje socijalne politike.

Prema podacima MMF-a za 2014. godinu sve države sveta imaju statistički registrovan javni dug. U odnosu na ostvareni BDP pokazatelji se kreću u rasponu od 12% za Ujedinjene Arapske Emirate do japanskih 246%. Srbija na osnovu MMF-ovih podataka ima javni dug od 72% u odnosu na nivo BDP.¹⁰ Zanimljiva je u datom kontekstu Tabela 2 koja pokazuje kretanje javnog duga zemalja OECD-a za izabrane godine.

⁸ Kalkulacije su rađene na osnovu podataka EBRD za 1989. godinu (www.ebrd.com/downloads/research/economics/serbia.pdf) i baze Svetske banke za 2015. (<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>). Kalkulacija vrednosti američkog dolara rađena je pomoću softvera dostupnog na sajtu: www.dollartimes.com/calculators/inflation.htm. S obzirom da postoje razni pristupi u metodologiji obračuna poređenja vrednosti obima BDP, ovom prilikom dovoljno je reći samo to da je BDP Srbije bio niži 2015. u odnosu na 1989. godinu. Izračunavanje u decimalama ostavljamo statističarima.

⁹ Dragica Smilaj, „Javni dug i gospodarski razvoj”, *Ekonomija/Economics*, 2/11, Zagreb, 2004, str. 333–348, http://staro.rifin.com/Rifin_2004_1\2004_rujan\2004_rujan06.vp, 15/07/2016.

¹⁰ *General government gross debt percent of GDP*, International Monetary Fund, www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2015/01/weodata/index.aspx.

Tabela 2: Ukupan javni dug zemalja OECD procentualno u odnosu na BDP

Zemlja	Izabrane godine		
	1995	2007	2014
Australija	59,6	33,3	64,2
Austrija	69,3	68,7	102,2
Belgija	140,4	93,7	129,5
Kanada	123,7	83,9	107,7
Čile	*	11,3	22,6
Češka	17,6	30,3	57
Danska	81,6	34,6	60
Estonija	13,3	7,2	13,6
Finska	62,9	39,1	70,9
Francuska	66,6	75,6	118,8
Nemačka	54,2	64,3	82,2
Grčka	97,8	113,3	178,8
Mađarska	88,5	71,5	99,4
Island	*	49,8	*
Irska	*	27,4	125,4
Izrael	*	80,9	79,1
Italija	121,3	110,7	156,4
Japan	93,8	180,0	246,6
Letonija	*	12,8	45,9
Luksemburg	*	11,6	33,7
Meksiko	*	37,9	44,9
Holandija	85,8	48,5	81,2
Norveška	37,3	55,6	32,7
Poljska	*	50,9	66,2
Portugal	67,5	78,1	150,6
Slovačka	37,6	34,5	60,1
Slovenija	*	29,1	97,2
Španija	67,5	41,7	117,9
Švedska	76	51,9	62,5
Švajcarska	*	50,5	*
Turska	*	*	39
Velika Britanija	55,8	53	113,6
SAD	83,1	76,5	123,2

* Podaci za polja (godine) obeležene zvezdicama nisu bili dostupni

Izvor: *General government debt Total % of GDP, 1995–2014*, OECD, <https://data.oecd.org/gga/general-government-debt.htm>.

Podaci iz Tabele 2 pokazuju da se aktuelni društveno ekonomski model funkcionisanja savremene civilizacije nalazi u paradigmatškoj krizi. Po podacima koji se odnose na najrazvijenije države sveta možemo da zaključimo kako je reč o neodrživom načinu funkcionisanja i finansiranja države kao javnog dobra koje treba da je u funkciji realizacije interesa građana koji žive na njenoj teritoriji.¹¹

Od poreske i carinske politike najviše zavise budžetski prihodi. Efikasnost rada institucija sistema, između ostalog, meri se i obimom ostvarenih prihoda putem oporezivanja trgovinskih i proizvodnih aktivnosti na prostoru njihove nadležnosti. Problem nastaje kada slabe institucije budu instrumentalizovane u cilju realizacije interesa privatnog kapitala. Tada institucije počinju da rade u korist sopstvene štete, jer donošenjem neadekvatnih zakona krupni kapital dobija povlašćenu poziciju. Umanjivanje obaveza krupnom kapitalu direktno dovodi do manjka u budžetu koji u nedostatku alternativnog izvora prihoda svoje aktivnosti finansira zaduživanjem na finansijskom tržištu. Tako dolazi do paradoksalne situacije u kojoj finansijska moć države biva sve slabija, a privatni kapital dobija na snazi, između ostalog i putem oplodnje na račun kamata dobijenih kroz kreditiranje države.¹²

Zahvaljujući nesavršenosti međunarodnog privrednog i finansijskog sistema vlasnicima kapitala stoje na raspolaganju mnogi instrumenti putem kojih oni izbegavaju obaveze prema državi. Prebacivanjem kapitala na razne tzv. ofšor destinacije (poreske rajeve) lokalni vlasnici kapitala izbegavaju obaveze prema državama čiji su poreski obveznici. Transnacionalne korporacije koriste svoju poziciju u asimetričnom partnerstvu u odnosu na zemlje u razvoju kako bi dodatno pogoršali poziciju države na čijoj teritoriji posluju, u svoju korist.

Kada je reč o odnosima na relaciji između država i transnacionalnih korporacija treba imati u vidu probleme sa kojima se susreće većina savremenih država. Najpre, tu je prisutna situacija, u pogledu nezaposlenosti i nivoa privrednih aktivnosti, koja omogućava transnacionalnim korporacijama da ucenjuju lokalne vlastodršce tražeći izuzetne pogodnosti za svoj dolazak i investiranje na teritoriji njihove nadležnosti. Zemlje u razvoju se utrkuju u ponudi raznih pogodnosti za privlačenje stranog kapitala. Tu su visoke stimulativne mere u vidu participacije države za svako novo

¹¹ Izbor godina u tabeli je napravljen tako da obuhvati period pozitivnih efekata rušenja Berlinskog zida, kao i da pokaže negativne efekte velike svetske ekonomske krize iz 2008. godine koja je došla kao posledica nekontrolisanog ponašanja privatnog kapitala. U 2007. godini, pre početka krize, evidentno je smanjenje javnog duga u odnosu na BDP kod mnogih zemalja. Takođe je lako uočiti da se 2014. godine javni dug uvećao u odnosu na BDP kod svih zemalja sem Norveške i Izraela.

¹² Na temu odnosa privatnog kapitala i javnog duga dosta dobru analizu čitalac može da dobije u knjizi: Toma Piketi, *Kapital u XXI veku*, Akademska knjiga, Novi sad, 2015.

otvoreno radno mesto, oslobađanje od raznih poreskih obaveza, snižavanje standarda u oblasti zaštite životne sredine. Dodatna pogodnost za ostvarivanje ekstra profita transnacionalnih korporacija je obavljanje prekograničnog prometa unutar transnacionalnog privrednog sistema. Već pominjani sistem transfernih cena omogućava poslovnim sistemima da prilikom uvoza polufabrikata i delova prikažu višu vrednost od realne, a da prilikom izvoza gotovih proizvoda ili polufabrikata više faze prerade prikažu nižu realnu vrednost kako bi platili što manji porez na dodatnu vrednost ostvarenu na prostoru zemlje gde se operacija obavlja.

KONCEPT LJUDSKE BEZBEDNOSTI KAO OKVIR ZA REŠAVANJE PROBLEMA

Koncept ljudske bezbednosti je nastao u vreme ispoljavanja posledica nekontrolisanog procesa prodora krupnog kapitala na istok Evrope, koji je pre pada Berlinskog zida bio njemu nedostupan prostor. Rezultati predatorske privatizacije i instrumentalizacija državnih institucija za potrebe interesa krupnog kapitala bili su katastrofalni po kvalitet života građana iza nekadašnje gvozdene zavese. Efekti urušavanja starog sistema, bez odgovarajuće zamene, u javnosti su okarakterisani kao *ekonomski genocid*.¹³ Situacije u kojima se osnovna ljudska prava krše od strane institucija koje treba da štite interese građana poslužile su kao osnov za kreiranje koncepta u čijoj je osnovi ideja da se spreči ponavljanje istih scenarija, odnosno da se otklone uslovi koji su doprineli takvom stanju.

Imajući u vidu opisan problem sa javnim dugom i njegovim efektima po kvalitet života građana, vidimo mogućnost da se sedmodimenzionalna matrica koncepta ljudske bezbednosti primeni kao analitički okvir koji može da ukaže na korene problema i iznalaženje rešenja u datom kontekstu. Identifikovanjem sedam bitnih oblasti, na osnovu kojih se može kvantifikovati kvalitet života građana na nekom prostoru, daje se mogućnost utvrđivanja uzroka postojećih i predviđanje mogućih problema na osnovu kretanja odgovarajućih indikatora.

Autori izveštaja o ljudskom razvoju za 1994. godinu identifikovali su sledećih sedam oblasti bitnih za određenje stanja bezbednosti, odnosno nebezbednosti na nekom prostoru: 1) ekonomska bezbednost; 2) bezbednost ishrane; 3) bezbednost zdravlja; 4) ekološka bezbednost; 5) lična bezbednost; 6) bezbednost zajednice; i 7) politička bezbednost.¹⁴ Imajući u vidu prostorno ograničenje pokušaćemo da ukratko

¹³ Celestine Bohlen, "Yeltsin Deputy Calls Reforms *Economic Genocide*", *The New York Times*, 9 February 1992, www.nytimes.com/1992/02/09/world/yeltsin-deputy-calls-reforms-economic-genocide.html?pagewanted=all&src=pm, 03/07/2016.

¹⁴ *Human Development Report*, UNDP, Oxford University Press, Oxford and New York, 1994, pp. 24–25.

ukažemo na najvažnije elemente koji ukazuju na analitički potencijal koncepta za shvatanje dubine problema javnog duga i njegove efekte po kvalitet života građana.

Najpre, treba imati u vidu da su zbog hroničnog budžetskog deficita mnoge države podložne raznim uslovljavanjima i ograničenjima pri vođenju državne politike. Restriktivna politika se prvo sprovodi u oblastima koje se direktno reflektuju na stanje ekonomske bezbednosti najvećeg dela građana koji žive na prostoru neke države. Države su prinuđene da sprovedu restriktivnu socijalnu politiku, ali i da prihvataju neodržive uslove za dolazak stranih investicija na prostoru njihove nadležnosti. Zbog imperativa ekonomičnosti u poslovanju smanjuje se broj zaposlenih, a plate onima koji ostaju na radnom mestu bivaju niže.

Na osnovu podataka o kretanju javnog duga svih država pokazalo se da je postojeći globalni ekonomski sistem neodrživ. Po kriterijumima koncepta ljudske bezbednosti ugrožena je globalna ekonomska bezbednost imajući u vidu efekte najnovije svetske ekonomske krize. Zbog nedostatka moći nacionalnih država da se suprotstave interesima krupnog kapitala mnoge oblasti koje su tretirane kao strateški važne za stabilnost sistema prepuštene su ćudima tržišta, između ostalog proizvodnja i distribucija hrane, što stvara uslove za potencijalno velike globalne potrese. Svedoci smo da imperativ racionalizacije dovodi do disfunkcionalnosti mnogih javnih službi, posebno je opasna situacija zbog mogućih posledica u zdravstvenom sistemu. Zdravlje građana je, takođe, ugroženo i lošim ekološkim uslovima zbog problema pri sprovođenju usvojenih međunarodnih standarda u ovoj oblasti.

Na nestabilnim prostorima koji su pogođeni ekonomskom krizom i siromaštvom prisutni su problemi sa organizovanim kriminalom. Građani su ugroženi na radnom mestu zbog neadekvatnih uslova rada, na ulici zbog prisustva uličnih bandi, a neretko imaju problema i u porodici zbog stresnih situacija izazvanih uslovima života i rada. Društveni ambijent je često destimulativan za politički angažman građana što vodi ka depolitizaciji društva i stvaranju uslova za pojavu ekstremističkih organizacija.

Aktuelni događaji na prostoru Evropske unije pokazuju da više nema zaštićenih regiona i država od efekata neuređenih globalnih procesa. Migrantska kriza i neadekvatan odgovor na situaciju ukazuju na potrebu da se deo državnih funkcija, koje nacionalne institucije više nisu u stanju da obavljaju, prebaci na viši nivo. Naravno kreiranje globalnih institucija zahteva uspostavljanje demokratskih procedura koje bi sprečile globalnu dominaciju interesa krupnog kapitala nad interesima građana. Za početak, trebalo bi uvesti globalni fiskalni sistem kako bi se omogućilo finansiranje rada, kako starih tako i novouspostavljenih institucija. Ne sme da se dozvoli produženje neodržive situacije u kojoj su jedini efekti ekonomske globalizacije veće jahte vlasnika krupnog kapitala i bogatiji menadžeri transnacionalnih korporacija.

ZAKLJUČAK

Moć nacionalnih država temelji se, pored ostalog, na količini finansijskih sredstava koje one imaju na raspolaganju u svojim fondovima. Zahvaljujući prikupljenim sredstvima u budžetu država može da finansira potrebe zajednice kroz institucije koje predstavljaju javno dobro, odnosno servis u interesu građana na teritoriji pod kontrolom konkretne države. Između ostalog, jedna od funkcija je obezbeđivanje stabilnosti sistema koja podrazumeva pravednu raspodelu društvenog bogatstva.

Rast razlika u prihodima stanovništva i siromašenje javnih fondova dovodi u pitanje funkcionalnost savremenih država. Aktuelna situacija upućuje na činjenicu da sistem državnih institucija više nije u stanju da na pravi način zaštiti interese građana. Tome su doprineli procesi koji favorizuju interese vlasnika krupnog kapitala koji imaju sve manje dodira sa interesima država na čijoj teritoriji posluju. Kada se podvuče crta ispod bilansa i odrede efekti poslovanja nekih transnacionalnih korporacija na prostoru zemalja u razvoju često se dešava da oni budu negativni. Može da se desi da čak ne dođe ni do povraćaja stimulativnih sredstava, a da ne govorimo o negativnim efektima po životnu sredinu i zdravlje zaposlenih zbog prekomerne eksploatacije. Iz tog odnosa, države ostaju još slabije dok transnacionalne korporacije dobijaju na finansijskoj moći. Na drugoj strani, osiromašeni građani preuzimaju deo tereta finansiranja funkcija sistema, što dovodi do paradoksalne situacije u kojoj najveći gubitnici globalizacije putem raznih fiskalnih i parafiskalnih nameta finansiraju sistem koji je sve više u službi krupnog kapitala.

Hronični deficit budžeta većine savremenih država je direktna posledica neoliberalnog pristupa uređenju globalnih ekonomskih tokova. Nedostatak sredstava za funkcionisanje institucija sistema ispoljava se u raznim formama negativnog uticaja na kvalitet života građana. Počev od toga da se države zadužuju i plaćaju kamate čime dodatno opterećuju ograničene fondove. Nedostatak novca se reflektuje, pre svega, u sektorima koji su bitni za stabilnost i razvoj zajednice, kao i kvalitet života građana: obrazovanje, zdravstvo, odbrana, bezbednost. Javni dugovi država postaju sve veći, što se direktno može pratiti i kroz indikatore koji utiču na bezbednost njihovih građana. Taj globalni fenomen doveo je do siromašenja javnih fondova koji su usmereni ka rešavanju životnih problema stanovništva na prostoru koji kontrolišu države. Opisana situacija se direktno odražava na kvalitet života građana. Nedostatak sredstava za nabavku savremene opreme i finansiranje rada zdravstvenog sistema je najdrastičnija posledica promene u strukturi globalne moći na relaciji privatni kapital – država. Građani pod pritiskom maksimizacije profita rade za sve manje novca, a državni zdravstveni sistem nije u mogućnosti da obezbedi odgovarajući nivo usluga u skladu sa potrebama ljudi.

Pod pritiskom racionalizacije države se povlače iz sfere socijalne politike prepuštajući mnoge građane stihiji zvanom tržište. Nedostatak sredstava u državnim fondovima za direktnu posledicu ima odliv kvalitetnih kadrova iz institucija i utiče na kvalitet raspoloživih tehničkih sredstava koja su neophodna za funkcionisanje sistema. Zbog opisane situacije mnoge nacionalne države su u sve inferiornijem položaju u odnosu na velike transnacionalne korporacije. U sferi klasičnih institucija bezbednosti država sve manje sredstava ima na raspolaganju za nabavku nove opreme i angažovanje kvalitetnih kadrova. Država je inferiorna u odnosu na velike transnacionalne privredne sisteme koji poseduju najsavremeniju opremu, a neretko angažuju brojnije ljudstvo za svoje fizičko obezbeđenje od lokalnih pripadnika bezbednosnih struktura. Na primer, danas se u privatnom sektoru bezbednosti troši više novca nego na nivou pojedinih država.¹⁵

Legitimnost političkog sistema se sve više dovodi u pitanje zbog gubljenja organske veze između građana i institucija koje bi trebale da zastupaju njihove interese. Zbog svega navedenog građani su sve više podložni raznim ekstremističkim ideologijama i sistem postaje nestabilan. Mnoge akcije ekstremista bivaju pravdane upravo postojećim sistemom raspodele globalnog bogatstva. Zbog ličnog nezadovoljstva mnogi građani gaje simpatije prema fundamentalističkim organizacijama i pokretima, bez obzira na rezultate njihovih aktivnosti. Događaji poput terorističkih akcija u Francuskoj pokazuju koliko je sistem ranjiv na akcije organizovanih fundamentalističkih grupa, ali još više na ekstremizam individualaca.

Za kvalitativnu analizu aktuelnog finansijskog položaja države može da se iskoristi analitički potencijal koncepta ljudske bezbednosti koji akcenat stavlja na kvalitet života ljudi. Ukoliko bismo uzeli u obzir efekte siromašenja javnih fondova po svaku od sedam dimenzija ljudske bezbednosti, onda bismo vrlo brzo došli do korena problema savremenog sveta i bili na dobrom putu do rešenja ovde izloženog problema.¹⁶

BIBLIOGRAFIJA

ASIS International - Advancing Security Worldwide: *Executive Summary The United States Security Industry Size and Scope, Insights, Trends, and Data*,

¹⁵ Na primer, u SAD privatni sektor je na bezbednost u 2012. godini potrošio 140 milijardi američkih dolara. Navedeno prema: ASIS International - Advancing Security Worldwide: *Executive Summary The United States Security Industry Size and Scope, Insights, Trends, and Data*, <https://www.asisonline.org/Documents/ASIS%20IOFM%20Executive%20Summary%2008.23.13.%20final.pdf>, p. 3.

¹⁶ Koncept ljudske bezbednosti sa osnovnim teorijskim postavkama i elementima analize dostupan je u: Ivica Đorđević, *Ljudska bezbednost: globalni kontekst i primena u Srbiji*, Institut za uporedno pravo i Dosije studio, Beograd, 2013.

- dostupno na adresi <https://www.asisonline.org/Documents/ASIS%20IOFM%20Executive%20Summary%208.23.13.%20final.pdf>
- Bown P. Chad, Irwin Douglas, “The urban legend: Pre-GATT tariffs of 40%”, The Centre for Economic Policy Research, London, 2015. <http://voxeu.org/article/myth-40-pre-gatt-tariffs>
- Carrasco Enrique, McClellan Charles, Ro Jane: “Foreign Debt: Forgiveness and Repudiation” in *International Finance & Development*, University of Iowa, April 2007, <https://web.archive.org/web/20110606040838/http://www.uiowa.edu/ifdebook/ebook2/contents/part4-I.shtml>
- Bohlen Celestine, “Yeltsin Deputy Calls Reforms *Economic Genocide*”, *The New York Times*, 9 Februar 1992, dostupno na adresi: <http://www.nytimes.com/1992/02/09/world/yeltsin-deputy-calls-reforms-economic-genocide.html?pagewanted=all&src=pm>
- Coatsworth J. H. and Williamson J. G., *The Roots of Latin American Protectionism: Looking Before the Great Depression*, NBER Working Paper 8999, Cambridge, Mass.
- Dorđević Ivica: *Ljudska bezbednost – Globalni kontekst i primena u Srbiji*, Institut za uporedno pravo i Dosije studio, Beograd, 2013.
- Goldstein Natalie, *Globalization and free trade*, Facts On File, Inc., New York, 2007.
- Gudissa Lemma, Mishra D.K., “The Role of Customs Tariff: A Historical, Theoretical and Empirical Review”, *Journal of Economics and Sustainable Development*, Vol. 5, No. 11. 2014.
- Hoekman M. Bernard and Kostecki M. Michel, *The Political Economy of the World Trading System*, Oxford University Press, New York, 2009.
- Petrović Jovan: „Krizna svetskog monetarnog sistema“, *Zbornik radova*, Sveska VII, Pravno ekonomski fakultet u Nišu, Niš, 1968.
- Piketi Toma: *Kapital u XXI veku*, Akademska knjiga, Novi sad, 2015.
- Smilaj Dragica: „Javni dug i gospodarski razvoj“, *Ekonomija/Economics* 2/11, Zagreb, 2004.
- UNDP, *Human Development Report*, Oxford University Press, Oxford - New York, 1994.

Ivica Lj. ĐORĐEVIĆ and Zoran JEFTIĆ

**CHANGES IN FINANCIAL POSITION OF STATE
AS A SECURITY PROBLEM**

ABSTRACT

The second half of the 20th century will be remembered as the period of the biggest liberalisation in history in the area of international economic relationships. Many factors served that fact. First of all, attempts to eliminate circumstances which were the root cause of previous world wars. Along with liberalisation of the trade processes, there was a process of growth of public debt which significantly restricted public institution activities. Due to lack of funds in the budget, countries were forced to mortgage and pay a significant amount of money for the rates of interest. Developing countries are especially in a very difficult position because they are under constant pressure and are forced to accept unfavorable arrangements in order to make their system work at all. The circumstances which were mentioned are the hardest for the citizens, primarily due to the lack of funds for the financing of the public sector. Because of the various restrictions, the health system, education and public administration, have a constant deficit and are not able to follow the needs of the local population. Dysfunction of national institutions represents a security problem *par excellence*.

Key words: customs, public debt, budget deficit, human security.